

METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA OĞUZ KAĞAN DESTANI'NA BİR BAKIŞ

Mehmet Emin BARS*

Özet

Tarihte büyük devletler kuran ve zengin bir sözlü geleneğe sahip olan Oğuzlar, Oğuzname adıyla bilinen sözlü kültür ürünlerini kültür tarihine armağan etmişlerdir. Oğuzların şanlı tarihini anlatan bu Oğuznameler, ozanlar tarafından köy köy, kasaba kasaba gezilip anlatılmıştır. Oğuznamelerde Türklerin cihan devleti kurma öyküsü ile dünyayı yönetme düşüncesi yer almaktadır. Oğuz Kağan Destanı'nın kendisinden sonraki Türk destan geleneğinin şekillenmesine de önemli katkıları olmuştur. Oğuz Kağan Destanı'nın epik varyantı 14. yüzyıldan önce yazıldığı düşünülen Uygur harfli metindir. İlhanlı veziri ve hekimi olan Reşideddin tarafından hazırlanan Oğuzname ise salname olarak adlandırılan varyantların ilkidir. Bu makalede ilk salname varyantı olan Reşideddin Oğuznamesi ile ilk ve tek yazma olan Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı arasındaki metinlerarası ilişkiler incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Oğuz Kağan, Türk, destan, metinlerarası ilişkiler.

THE VIEW TO OĞUZ KAĞAN EPIC IN THE CONTEXT OF INTERTEXTUAL RELATIONS

Abstract

Oğuzlar who found the great states in history and have a rich oral tradition, give verbal cultural products known as Oğuzname as a gift to cultural history. Oğuzname's that is about the glorious history of the Oğuz, told by the folk poet from village to village, town to town by gone around. The idea of Turks directing the world and founding the world state are involved In Oğuzname's. Oğuz Kağan Epic assures important contribution to shaping Turkish epic tradition after itself, too. Oğuz Kağan Epic is the epic version of Oğuz Epic which thought as written by the alphabet of Uyghur before 14. century. Oğuzname which prepared by vizier and doctor of İlhanlı Reşideddin is the first version of called as annual version. In this article, intertextual relationship between the first annual version of Reşideddin's Oğuzname and being first and unique manuscript with Uyghur character Oğuz Kağan Epic is analyzed.

Keywords: Oğuz Kağan, Turk, epic, intertextual relations.

Giriş:

Oğuz Kağan Destanı, Türklerin Oğuz boyunun tarihî hayatını destani biçimde dile getiren millî destanlarından biridir. Bugün bu destanın değişikliğe uğramış bazı parçaları elimizde bulunmaktadır. Aça, Oğuz Kağan Destanı'nın nüshalarını yedi olarak tespit eder: Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı, Reşideddin Oğuznamesi, Ebu'l-Gazi Bahadır Han Oğuznameleri, Cüveynî'nin Oğuznamesi, Yazıcıoğlu Ali Oğuznamesi, Uzunköprü Oğuznamesi,

---

* Türkçe Öğretmeni; Nefi Ortaokulu - Erzurum, m_e_bars_21@hotmail.com.

Kazan Oğuznamesi. Bayat ise Oğuz Destanı'nın Uygur, Uzunköprü, Dana Ata, Dresden ve Vatikan varyantları ile 20'den fazla salname rivayetinin bulunduğu belirtir (Bayat, 2006: 17-19). Bunlardan Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı nüshası dışında kalan rivayetlerin hepsi İslamiyet sonrası devreye aittir. İslamiyet öncesine ait Uygur harfli yazmanın eskiliği ona destani saflığını bir dereceye kadar koruma imkânını da vermiştir.

Destanın bu rivayetleri içerisinde özellikle ikisi ön plana çıkmıştır. Birincisi Paris Millî Kütüphanesinde Uygur harfleriyle yazılmış tek yazma nüshadır. Bu nüsha destanın doğu rivayetini oluşturur. İkinci önemli kaynak ise Reşideddin Oğuznamesi'dir. Reşideddin, Oğuz Han ve oğullarına ait rivayetleri *Camii't-Tevârih* adlı kitabında toplamıştır. Bu anlatma ise destanın batı rivayetini oluşturur. Rivayetlerin içinde bulunduğu kitap Reşideddin'in olaylara tarih gözüyle baktığını gösterir. Reşideddin rivayetlere tarihî bir karakter vermeye çalışmıştır. Diğer nüshalar bu iki nüshaya dayanılarak yazılmıştır. Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı, Oğuz Destanı'nın epik varyantıdır. Bu destan metni, mitolojik olguların bolca bulunmasıyla dikkat çeker. Buna karşın Reşideddin Oğuznamesi, salname olarak adlandırılan varyantların ilkidir. Reşideddin Arapça, Farsça ve Türkçe tarihî kaynakların yanında esas olarak sözlü kültürden de yararlanmıştır. Oğuz Kağan'ı konu edinen tüm anlatmalar destanın oluşmasından çok sonraları yazılmışlardır. Destanın oluşumuyla ilgili iki önemli nazariye vardır: Birincisine göre destan MÖ 209-126 yılları arasında büyük bir devlet kuran Hiung-Nu'larla ilgilidir. Türklerin tarihçe bilinen en önemli fuhûhat devirleri de bu devirlerdir (Köprülü, 2004: 77). İkinci görüşe göre ise MÖ VII. yüzyılda Orta-Asya'da bulunan Sakalar devleti ile birkaç asır sonraki İndo-skit devleti zamanındaki olaylardır. Daha sonraki bazı tarihî hadiseler de destana karışmıştır (Togan, 1972: 122).

Oğuzlar zengin bir sözlü gelenek ve devlet destanları oluşturma özelliği ile tanınmaktadırlar. Kültür tarihimize Oğuzname adlı destansı tarihlerini yazmaları ile bu özellikleri kanıtlanmaktadır. "Oğuz Destanı, Türklerin milli birlik döneminde sözlü kültür geleneği üzerinde şekillenen ve söz sanatımızın bilginleri olan ozanların repertuarında uzun zaman icra edilen, ancak Orta Çağda yazıya aktarılmak suretiyle yazılı abideye dönüşen, hükümdarların şecerelerini, cihan devleti kurma ülküsünü yansıtan tarihî salnamelere çevrilmiş ve nihayet edebî-tarihî sürecin mantıksal bir sonucu olarak şairlerin eserlerinde bedîî destan türü gibi yeniden biçimlenmiştir" (Bayat, 2006: 13). Oğuz Kağan Destanı'nda Türklerin dünya görüşünü, tarihini, devletçiliğini, yönetim sistemini görmemiz mümkündür.

Oğuz Kağan Destanı akıncı-atlı göçebe Türk kültürünün mahsulü olan eserlerdendir. Oğuz Kağan konar-göçer bir toplumda yetişmiştir. Bağlı bulunduğu toplumun ideal insan tipini temsil etmektedir. Oğuz Kağan'ın şahsiyetini avcılık, sürü besleme ve akıncılık teşkil eder.

Oğuz'un ideolojisi bütün dünyayı kendi hâkimiyeti altına almaktır. En büyük ideali Türk Cihan Devleti kurmaktır. Bu ideal İslami kaynaklarda Allah'ın velisi, İslam adına savaşan bir gazi olarak görülür. Bu dönüşme Manas, Almambet, Cengiz gibi diğer kahramanlarda da görülür. Oğuz Kağan tek başına bir kahraman değildir, bağlı bulunduğu atlı göçebeler onun gibi alplardan oluşur. Oğuz alplığının, kahramanlığının, yenilmezliğin sembolüdür (Kaplan, 2005: 24-25; Bayat, 2007a: 188-189).

Metinlerarası İlişkiler:

Bir edebî metni tam ve doğru olarak kavrayabilmede, o metnin meydana geldiği çağı ve yaratıcısının düşüncesinin yanında metinlerarası ilişkileri algılamanın da büyük rolü vardır. Her metin, kendinden önce yazılmış metinlerin alanında yer alır. Hiçbir metin kendinden önceki metinlerden bağımsız değildir. Metinlerin önceki metinlerle oluşturdukları ilişki Antikçağ'dan günümüze kadar çeşitli şekillerde karşımıza çıkagelmıştır.

Kuramsal olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkan metinlerarasılık kavramı genel anlamda, bir ya da daha fazla metin arasındaki alışverişleri inceler. Kuramın çekirdek yapısını Rus biçimcilerin çalışmaları oluşturur. 1960'lardan başlayarak Mihail Baktin, Julia Kristeva, Roland Barthes, Michael Riffaterre, Laurent Jenny, Gerard Genette ve Harold Bloom'un teorik girişimleriyle metinlerarası ilişkiler edebî bir çözümlemenin temel kavramlarından biri durumuna gelmiştir. Kurmaca metinlerde ana-metin ile alt-metin arasındaki ilişkilerin bazen yazı merkezli (Kristeva, Barthes) bazen de okuma merkezli (Riffaterre) olarak ele alınması gerektiği yönündeki görüş ayrılığına rağmen, Genette'in metinlerarası ilişkileri ana-metinsellik bağlamında beş kategoriye indirgeyerek kavramın alanını sınırlandırma çabalarıyla bir metnin önceki metinlerden aldığı parçaları yeni bir dağılım işleminden geçirip, dönüştürerek ürettiği konusunda bir tanımlamanın genel kabul gördüğü söylenebilir. Metinlerarası alışveriş alıntı, anıştırma, gönderme, aşırma, parodi (yansılama), öykünme (pastiş), kolaj, montaj ve yeniden yazma gibi ilişki biçimleri ile sağlanır. Okuyucuya kendi birikimi ölçüsünde çağrışımlar yaptırıp ona başka eserlerle bağ kurma özelliği kazandırır (Türkdoğan, 2007: 169; Akbulut, 2009: 736). Metinlerarasılıkta yazar metnin oluşumunda tek asli unsur, tek üretici olmaktan çıkar. Metin yazarın dışında başka etkiler altında (tarih, kültür, sosyoloji, din, diğer metinler...) yeniden üretilir.

Metinlerarasılıkta orijinal bir yapıt yoktur. Her yapıt daha önceki yapıtların toplamıdır. Yapıtların algılanması ve okunmasında, okuyucu da birebir işlev üstlenmektedir. Hiçbir metin bitmiş, sonlandırılmış bir ürün değildir, her metin başka metinlerle bağlantıdadır, başka metinlerin üretilmesinde önemli işlevler üstlenmeye devam etmektedir. Bir yazar bir başka metni kendi metninin bağlamında yeniden oluşturur. Edebiyat kuramcısı Terry Eagleton

metinlerarasılık için “Bütün edebiyat metinleri başka edebi metinlerden örülmüştür; fakat bu başka metin etkilerinin izlerini taşıdıkları gibi klasik bir anlama gelmez; çok daha radikal bir anlama, her sözcük, cümle ve kesitin yapıtı çevreleyen veya ondan önce yazılmış olan yazıların yeniden işlenmesi olduğu anlamına gelir. Edebi özgünlük, ilk metin diye bir şey yoktur. Bütün edebiyat metinlerarasıdır” (Aktaş, 2011: 52) demektedir.

Metinlerarasılık metinler arasındaki anlamsal ilişkilere dayanır. Her metin kendinden önceki metinlerle anlamsal ve biçimsel bir ilişki içindedir, her metin başka bir metnin dönüştürülmüş unsurlarla yeniden yazımıdır. Metinlerarasılıkta bir metnin varlığı başka metinlerle, tarihle, gelenekle açıklanır. Böylece metinler söylemlerin iç içe geçtikleri, yapıtların üst üste gelerek birbirlerine karıştıkları, her yazınsal metnin çok sesli özelliğe sahip olduğu, metnin anlamının daha önceki metinlerden gelen kesitlere bağlı olarak üretildiği bir alan olarak görülür. Metinlerarasılık kuramcılarına göre her metin kendisinden önce yazılmış olan metinlerden etkilenir. Edebî metinler sürekli birbirleriyle ilişki halindedirler ve birbirlerini etkilemeye devam ederler (Adıgüzel, 2009: 12-14).

Bir metnin başka metinlere gönderme yapması; oradaki bir kurguyu, karakteri ya da çatışmayı yeniden üreterek model alması metni teknik olarak zenginleştirir. Böylece metnin çağrışım gücü artar, başka metinlere uzanan birçok anlamlılık zeminine kavuşarak anlatıda tekdüzeliği kıran bir unsur olarak edebî türler arası bir geçişlilikle tekniğini zenginleştirir (Akyıldız, 2010: 716). Metinlerarasılıkta bir metnin derin anlamına ilişki hâlinde bulunduğu diğer metinlerin doğru yorumlanması ve anlamlandırılmasıyla ulaşılabilir. Her metin kendisinden önce oluşmuş bir geleneğin devamıdır. Hiçbir söz ilk kez söylenmemiştir. Bu durum metni kendi iç unsurları ile değil onu etkileyen başka dış yapı unsurlarıyla incelemeyi zorunlu kılar. Metnin anlamı metin içinde aranmaz. Başka metinlerle bağlar kurularak yeni bir anlam alanı oluşturulur. “Metinlerarası bir okumada, metinleri üreten kişilerin, yazınsal geleneklerinin, yazın anlayışlarının, tarihsel ve toplumsal ortamlarının bilinmesi” (Uyanık, 2011: 117) metnin anlamını ortaya çıkarmada bilinmesi gereken unsurlardandır. Metinlerarasılık bir yer ve bağlam değiştirimidir. Yeri ve bağlamı değiştirilen göndermelerin anlamının bulunması okurun birikimini de beraberinde getirecektir.

Oğuz Kağan Destanı’nda Metinlerarası İlişkiler:

Bu çalışmada tek yazılı nüsha olan Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı (alt metin) ile salname türünün ilk örneği niteliğindeki Reşideddin Oğuznamesi (ana metin) metinlerarası ilişkiler yöntemine göre incelenmiştir.

Reşideddin Oğuznamesi ile Uygurca Oğuz Kağan Destanı arasında öncelikle tür yönünden bir farklılaşma görülmektedir. Alt metin olan Uygurca Oğuz Kağan Destanı epik destan türündedir. Epik destan sözlü kültür ortamında meydana gelen, yüz yüze bir iletişim bağlamında tiyatral (theatral) çizgilere sahip biçimde anlatılan, kahramanlık ana temalı öykülerdir. Epik destanlar kahramanlarının başarılarının veya hayatlarının hikâyesi olarak ulusların kahramanlık çağındaki uluslaşmalarının hikâyeleridir. Geçirmiş oldukları değişim ve dönüşümlere rağmen gerçek olduklarına inanılan âdeta sözlü tarihlere (Çobanoğlu, 2003: 16). Reşideddin Oğuznamesi ise salname türünde kaleme alınmıştır. Epik destandan salname geleneğine geçişte Türklerin yaşam tarzlarındaki değişimin etkisini Fuzuli Bayat şu şekilde açıklar: “Epik anlatıdan salnameye geçerken, göçebe hayvan besleyen Türk’ün yerleşik, ziraatçı Türk’e dönüşümü; akıncı Türk şuurunun yavaş yavaş ziraatçı Türk şuuruna dönüşmüş olmasının da tasdikidir. Oğuz mitinin, Oğuz şeceresinin, Oğuz alplığının destan versiyonu Şamanist Türk şuuruna dayanıyorsa, salnameler de artık İslamiyet’i kabul etmiş, yavaş yavaş yerleşik hayata geçen Türk şuuruna atıfta bulunmuş olur” (Bayat, 2006: 48). Metnin türünde meydana gelen değişim destan kahramanının niteliğinde de birtakım değişim ve dönüşümler meydana getirmiştir. Destanda bulunan alp tipinin salnamede İslam ideolojisindeki eren tipine dönüştüğü görülür. Destan metinleri sözlü gelenek üzerinde şekillenmesine rağmen salnameler hem sözlü hem de yazılı kaynaklar üzerinde şekillenir. Salnameler tarihî bir misyona sahiptirler. Bu misyonlarını yerine getirmek için hadiselerini daha gerçekçi tarihî-coğrafi mekânlara dayandırırılar. Reşideddin Oğuznamesi’nde bulunan mekânların gerçekçi olmaları bu tarihî misyonu yerine getirmek içindir. Metnin türünde meydana gelen bu dönüşüm metinlerarası kuramı daha dizgeli bir hâle getiren, kavramı belli bir düzene oturtan Gerard Genette tarafından beş tip metinsel-aşkınlık ilişkisinden biri olan “üst-metinsellik” başlığı altında incelenmiştir (Aktulum, 2007: 86).

Uygurca Oğuz Kağan Destanı ile Reşideddin Oğuznamesi farklı şekilde başlar. Uygurca Oğuz Kağan Destanı “... olsun dediler. Onun resmi budur” ifadeleriyle başlarken bu ifadelerin altında bir de resim verilir. Uygurca metninde ayrıca ala doğan ile gergedanın da resimleri verilmiştir. Reşideddin Oğuznamesi’nde hiçbir resme rastlanmaz. Ana metin ile alt metin arasındaki bu durum Genette tarafından “yan-metinsellik” başlığı altında incelenmiştir. Yan-metinsellik “bir metnin ilk bakışta aynı metnin dışında kalan, ikinci dereceden metinsel unsurlarla yani başlıklar, alt-başlıklar, ara-başlıklar, önsözler, sonsözler, uyarılar, notlar, tanımlıklar, yer verilen resimler, kapağı ve metin öncesi unsurlar” (Aktulum, 2007: 85) ile ilgili ilişkileri kapsar. Reşideddin Oğuznamesi’ne başlarken bilgileri nereden aldığını şöyle belirtir: “Türk tarihçileri ve dili çabuk râviler şöyle anlatırlar” (Togan, 1972: 17). Salnameye bu şekilde yapılan bir giriş anlatıya gerçeklik hissini verme düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Uygurca

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın doğumundan öncesine ait bir bilgiye rastlanmazken Reşideddin, Oğuz'un doğumundan önceki Türklerin ataları hakkında da bilgi verir. Burada Hz. Nuh'a açık bir "gönderge"de bulunulur. Hz. Nuh putlara tapan kavmini uzun yıllar imana davet eder. Ona çok az kişi inanır. Ümitsizliğe düşünce onlara beddua eder. Allah'tan bir gemi yapması emri gelir. Bir gemi yapar, kendisine iman edelerle her hayvandan bir çifti gemisine alır. Meydana gelen tufanda geminin dışında bulunan tüm canlılar ölür. Ondan sonra insanlar Hz. Nuh'un üç oğlundan türer. Bundan dolayı Hz. Nuh'a ikinci Âdem denilir (Pala, 1995: 432). Ana metinde Hz. Nuh, oğulları arasında yeryüzünü böldüğünde büyük oğlu Yafes'e Doğu illeri ile Türkistan taraflarını verir. Yafes Türklerce Olcay Han lakabı ile tanınır. Onun Dhîb Yavgu adlı oğlu vardır. Dhîb Yavgu Han'ın dört tane şöhretli oğlu vardır: Karahan, Orhan, Kürhan ve Küzhan. Oğuz, Karahan'ın oğludur (Togan, 1972: 17). Alt metinde yer almayan bir bölümün ana metne eklenmesi ana metnin ciddi düzende dönüşümüdür. Ana metinde biçemsel dönüşüm biçimlerinden "genişletme" yapılmıştır. Genişletme bir konunun yetersiz görülmesi hâlinde metnin yazarı tarafından yapılan eklemelerdir. Yazar kendinden önceki yazarın konusunu genişleterek metnini yeniden yazmıştır (Aktulum, 2011: 434).

Uygurca metinde Oğuz'un annesi Ay Kağan bir çocuk doğurur. "Bu çocuğun yüzü gök; ağzı ateş (gibi) kızıl; gözleri elâ; saçları ve kaşları kara idi. Perilerden daha güzeldi" (Bang ve Arat, 1988: 13). Oğuz Kağan'ın doğumundan itibaren çeşitli olağanüstülükler görülmeye başlanır. Oğuz, annesinin göğsünden tek bir defa süt emer, bir daha almaz. Çiğ et, çorba ve şarap ister. Konuşmaya başlar, kırk günde büyür, yürür ve oynar. Oğuz'un fizikî yapısı da diğer çocuklardan farklıdır: "Ayakları öküz ayakları gibi; beli kurt beli gibi; omuzları samur omuzları gibi; göğsü ayı göğsü gibi idi. Vücudu baştan ayağa tüylü idi" (Bang ve Arat, 1988: 13-14). Reşideddin'de Oğuz'un doğumu Uygurca metinden tamamen farklıdır. Karahan babasının ölümünden sonra padişah olur. Karahan'ın bir oğlu doğar. Çocuk anasının sütünü üç gün ve üç gece emmez. Anası bir gün rüyasında oğlunun bir şeyler söylediğini görür: "Eğer sütünü emmemi istiyorsan biricik Tanrı'yı ikrar et; üzerine olan hakkını olduğu gibi farz bil" (Togan, 1972: 17). Kadın bu rüyayı üç kez görür. Bu kavim kâfir olduğundan annesi gördüğü rüyayı kimseye korkusundan anlatamaz. Kocasından gizli olarak Tanrı'ya iman eder. Oğuz o anda anasının göğsünü emmeye başlar. Uygurca metinde görülen Oğuz'un olağanüstü gelişimi burada da görülür. Çocuk bir yıl sonra aynı İsa peygamber gibi dili açılıp konuşmaya başlar. Burada Hz. İsa'ya açık bir "gönderge"de bulunulmuştur. Hz. İsa İsrailoğulları'nın son peygamberidir. Meryem'den babasız olarak doğar. Hz. İsa Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir. Körlerin gözlerini açar, çamurdan yaptığı kuşlara can verir, su üstünde yürür, bebekken konuşmaya başlar (Pala, 1995: 285). Oğuz bir yaşındayken "Ben bu otağda oturduğum için adımları Oğuz koymak gerekir" (Togan, 1972: 18)

diyerek adını kendi koyar. Oğuz henüz küçük yaşlardayken her türlü bilim ve hünerde, ok atmada, kargı kullanmada, kılıç çalmada ve bilgi hususunda âleme ün salar. Oğuz'un doğumunun iki anlatıda farklı olması anlamsal dönüşüm yollarından “edimsel dönüşüm” olarak adlandırılır. Edimsel dönüşüm “eylemin-olayın akışında bir dönüşüm” (Aktulum, 2007: 147) işleminin yapılmasıdır.

Alt metinde Oğuz'un yaşadığı yerde büyük bir orman vardır. Bu ormanın içinde büyük bir gergedan yaşar. Bu gergedan halkı eziyeti altında ezer. Oğuz cesur bir adamdır, bu gergedanı öldürür (Bang ve Arat, 1988: 14). Destanlarda ilk kahramanlık motifi önemli bir yer tutar. Türk kahraman tipinin özelliklerinden biri de baş kesip kan dökmesidir. Bu durum atlı-göçebe Türk kavminin bir nevi yaşama kanunudur. Sert doğa koşulları ve amansız düşmanlar karşısında bir milletin yaşaması gücü sayesinde. Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda kahramanın ilk kan döküp baş kesmesi mitolojik bir varlık olan gergedanı öldürmesi, başını kesmesi ile başlar. “Oğuz Kağan Destanı'nda gergedanın öldürülmesinde realiteye aykırı hiçbir taraf yoktur. Burada hakiki bir hayvan öldürücüsü ile karşı karşıyayız” (Kaplan, 2004: 14). Reşideddin Oğuznamesi'nin en önemli izleklerinden birisi Oğuz'un babası, amcaları ve akrabalarına karşı savaşıdır. Alt metinde gergedanın öldürülmesi sonucunda ilk kan döküp baş kesen Oğuz'un kahramanlığını göstermesi izleği, salnamede yerini Oğuz'un babasını öldürmesine bırakır. Oğuz yetmiş beş yıl süren savaşıardan sonra babası Karahan ile amcaları Kürhan ve Küzhan'ı yenerek onları öldürür. Oğuz'un ilk kahramanlığını göstermesi ana metinde değiştirilmiş, anlamsal dönüşümün temel yöntemlerinden biri olan “transmotivation” yapılmıştır. Transmotivation “bir örgenin bir başka örgenin yerine konmasıdır... Alt metnin kapsamadığı ya da belirtmediği yere bir örge sokulabildiği gibi alt metindeki bir örge kaldırılıp ana metinde bir başka örgenin varlığı telkin edilebilir” (Aktulum, 2007: 148). Reşideddin alt metindeki bir örgeyi (gergedanı öldürme) kaldırıp yerine başka bir örgeyi (babasını öldürme) koymuştur.

Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz'da Tanrı inancı vardır. Oğuz, bir gün Tanrı'ya yalvarmakta iken karanlık basar. Gökten bir ışık iner. Işığın içinden çok güzel bir kız çıkar. Oğuz onunla evlenir. Bu kızdan Gün, Ay ve Yıldız adlı üç oğlu olur. Yine bir gün ava gider. Bir gölün ortasında bir ağaç görür. Bu ağacın kovuğunda bir kız görür. Oğuz Kağan bu kızı da sever, onu da alır. Bu kızdan da Gök, Dağ ve Deniz adlı üç erkek çocuğu olur (Bang ve Arat, 1988: 15-16). Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda Türk kozmogonisinin yansımalarını görmek mümkündür. Gökten ışığın içinden gelen ve ağaç kovuğunda bulunan kızlarla evlilik Türklerin kâinatın yaratılışı hakkındaki ilk inanışlarının destana yansımalarıdır. Çocuklara verilen isimler de tesadüfen verilmemiştir. İlk üç isim yıldızlar âlemini diğerleri yeryüzünü temsil etmektedir (Ercilasun, 2002: 110). İlk önce ilk kişi olan Oğuz yaratılmış, daha sonra yıldızlar âlemi, sonra

da yeryüzü yaratılmıştır. Reşideddin’de ise Oğuz’un evlenmesi farklıdır. Babası Oğuz’a önce amcası Küzhan’ın kızını nişanlar. Oğuz onu Tanrı’ya imana çağırır, kız kabul etmeyince ondan uzaklaşır. Bu sefer babası ona Kürhan’ın kızını alır. Bu kız da Tanrı’ya imana yanaşmaz, Oğuz bu kızdan da uzaklaşır. Babası bu kez ona Orhan’ın kızını alır. Bu kız Tanrı’ya iman ettiği için Oğuz onu çok sever. Bu sevgi diğer iki kızda kıskançlık oluşturur. Bu kızlar durumu Karahan’a anlatınca Karahan, Oğuz’u öldürmeye karar verir (Togan, 1972: 18-19). Salnamelerde Oğuz’un evlendirilmesi tarihleştirilmeye çalışılmıştır. Salname metninde Oğuz’un kendi soyundan gelenlerle evlendiği (endogami) görülür. Kendi soyundan evlenme Türkmen boylarının karakteristik niteliklerindedir. Oğuz’un evlenmesinde de “transmotivation”dan bahsetmek mümkündür. Alt metinde Oğuz’un Türk kozmogonisinin yansıması olarak görülen gök ve yer kızlarıyla evlenme örgesi kaldırılmış, ana metinde evlenme tarihleştirilerek gerçekliğe yaklaştırılmıştır. Bu özellik salname türünün özelliği olarak görülmelidir.

Her iki metinde de Oğuz’un altı oğlu vardır. Reşideddin’de bu altı çocuk geniş yer tutar. Savaşlarda Oğuz tarafından her seferden önce öncü olarak bu çocuklar düşman üstüne gönderilir. Çocukların ismi iki metinde de aynıdır (Bang ve Arat, 1988: 16; Togan, 1972: 33). Reşideddin’in metninde Oğuz’un çocuklarının yaptıklarını seferlerde ayrıntılarıyla anlatması metninde biçimsel bir dönüşüm meydana getirmiştir. “Genişletme” yoluyla alt metinde geçmeyen yeni olaylar metne dâhil edilmiştir.

Alt metinde Oğuz Kağan evlendikten sonra büyük bir toy verir. Toyda Oğuz Kağan halkına şu buyrukları verir:

“Ben sizlere oldum kağan,

Alalım yay ile kalkan,

Nişan olsun bize buyan,

Bozkurt olsun (bize) uran,

Demir kargı olsun orman,

Av yerinde yürüsün kulan,

Daha deniz, daha müren,

Güneş bayrak, gök kurıkan” (Bang ve Arat, 1988: 17). Alt metinde bulunan bu şiir Reşideddin’de bulunmaz. Oğuz bundan sonra dört yana emirler yollar, Uygurların kağanı olarak herkesten itaat bekler. Reşideddin’de Oğuz Kağan ile Kün Han’ın verdiği toylar Dede Korkut Oğuznameleri’nde Bayındır Han’ın yılda bir defa verdiği toyda Oğuz beyleriyle devlet ve memleket meselelerini görüşüp halletmesine benzer. Oğuz Kağan’ın oğlu Kün Han tarafından

verilen toyda ise hâkimiyet meselesi, boyların yerleşmesi, payları, damgaları belirlenir. Ana metin tümüyle düzyazı şeklinde yazılmasına rağmen, alt metinde yukarıda görüldüğü gibi bazı şiir parçalarına rastlanır. Bu ana metinlerin ciddi düzende dönüşüm yollarından olan biçimsel dönüşüm şeklidir. Şiir parçalarında ifade edilen düşüncelerin ana metinde düz yazı ile yeniden ifade edilmesi “düzyazılaştırma” olarak adlandırılabilir. Düzyazılaştırma “dizeler halinde yazılmış bir metni düzyazıya dönüştürme” (Aktulum, 2011: 432) işlemidir. Bu işlem ana metnin yazarı tarafından metnin çok küçük bir bölümüne uygulanmıştır.

Kurt, alt metinde önemli rol oynar. Oğuz, Urum adında kendisine itaat etmeyen kağanın üzerine yürüdüğünde çadırına güneş gibi bir ışık girer. O ışıktan gök tüylü ve gök yeveli büyük bir erkek kurt çıkar. Bu kurt Oğuz Kağan’a şöyle hitap eder: “Ey Oğuz, sen Urum üzerine yürümek istiyorsun; ey Oğuz, ben senin önünde yürümek istiyorum” (Bang ve Arat, 1988: 18). Sefere çıkan Oğuz’un ordusuna kurt, çeşitli yerlerde yol gösterir. Gök yeveli, gök tüylü büyük erkek kurt ordunun önünde yürür. Mehmet Kaplan kurdun metindeki varlığını eski Türk dininin tesirine bağlar: “Oğuz Kağan Destanı’nda da Alplığın eski Türk dini ile alâkalı olduğunu gösteren bazı ipuçları vardır. Oğuz her sefere çıktığında çadırına güneş ışığı içinde ‘gök tüylü, gök yeveli büyük bir erkek kurt’ girer ve ona yol gösterir” (Kaplan, 2004: 20). Ana metinde ise kurttan hiç bahsedilmez. İslam dininin etkisiyle yazılan ana metinde kurdun görülmemesi doğal karşılanmalıdır. Yeni bir inanç bağlamında eski inancın bir parçası ana metne alınmamıştır. Metinlerarası ilişkilerde bu değişim “indirgeme” olarak tabir edilir. İndirgeme, metinlerde yapılan biçimsel dönüşüm yollarından biridir. “Bir metni indirgemenin en kolay yolu (aynı zamanda yapısına ve anlamına en fazla zarar veren) metinden bir parçayı kesip çıkarmaktır” (Aktulum, 2007: 144). Ana metinde de yazar İslami etki altında kalınan bir devirde eski Türk inancı içerisinde bulunan bir parçayı metninden kesip çıkarmıştır.

Her iki Oğuz metninde de Kanglı, Kıpçak, Karluk, Kalaç gibi boylara isimlerin Oğuz Kağan tarafından verildiği görülür. Ancak bu isimler farklı vakalar sonucunda verilir. Oğuz Kağan seferleri esnasında beylerine verdiği isimlerle bu adla anılacak Türk boyları oluşur. Uygurca metinde Oğuz Kağan, Uruz Bey’in oğlunun üstüne yürüdüğünde oğlu ona çok altın ve gümüş yollar. Şehri onun için sakladığını, koruduğunu söyleyince Oğuz ona ‘Saklap’ adını verir (Bang ve Arat, 1988: 20). Reşideddin metninde “Saklap” adının verilmesi metne alınmadığından ana metinde “indirgeme” yapılmıştır.

Uygurca Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz askerleriyle İtil adlı ırmağı geçemez. Askerler arasında Uluğ Ordu Bey adlı akıllı bir bey, ağaç ve dallardan faydalanarak ırmağı geçer. Oğuz bu beye ‘Kıpçak Bey’ adını verir (Bang ve Arat, 1988: 20). Kıpçaklara ad verilmesi Reşideddin’de farklı şekilde görülür. Oğuz’un askerlerinden birisinin karısı hamile kalır, kocası

da savaşta öldürülür. Bu savaş yerinde kadın bir ağaç kovuğunda çocuğunu doğurur. Durum Oğuz'a anlatılınca Oğuz çocuğa 'Kıpçag' adını koyar (Togan, 1972: 26). Uygurca metinde Oğuz'un bir alaca atı vardır. Bu at büyük bir dağa kaçar. Dağın başı soğuktan apak olduğu için adı Buzdağ'dır. Askerler arasında bir kahraman dağdan atı getirir. Dağ soğuk olduğundan bey kara sarılmıştır, bembeyazdır. Oğuz onu bu hâlde görünce ona 'Karluk' adını verir (Bang ve Arat, 1988: 21). Reşideddin metninde ise Oğuz kendi memleketine dönerken yolda yüksek bir dağa rastlar. Bu dağ çok karlıdır. İki üç aile Oğuz'un ordusundan geri kalır. Fakat hiçbir canlının ordudan geri kalmaması için kesin emir vardır. Oğuz bunu öğrenince duruma kızar ve bu kalan ailelere 'Karluk' lakabını verir (Togan, 1972: 47). Yine Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz bir gün yolda duvarı yarı altından, pencereleri gümüşten, çatısı demirden büyük bir ev görür. Askerleri arasında Tömürdü Kağul adında becerikli bir eri bu kapalı ve anahtarı olmayan evi açması için bırakır. Buna da 'Kalaç' adını verir (Bang ve Arat, 1988: 21). Kalaçlar'a ad verme olayı da Reşideddin'de farklı şekilde geçer. Bir sefer sırasında yaşlıca bir kadın bir çocuk doğurur. Yiyecek bir yaprak dahi bulamadığından aç kalır. Bir çakalın bir sülünü yakalayıp ağzında tuttuğunu gören kadının kocası, çakalın ağzındaki sülünü alır. Adam onu alır pişirir, sütü gelip bebeği emzirsin diye kadına verir. Bu durumda adam ordudan geri kalır. Adamın durumu Oğuz'a anlatılır. Oğuz bir kadın yüzünden yolda kalan kişiye kızar ve mademki siz bu yüzden ordudan geri kaldınız o halde burada kalın anlamında 'Kal aç' der. Bu söz burada aç kalın anlamındadır (Togan, 1972: 45). Yukarıdaki örneklerde Kıpçak, Karluk ve Kalaç isimlerinin verilmesinde ana metin ile alt metin arasındaki farklılık ana metinde anlamsal dönüşüm yollarından "edimsel dönüşüm"ü sağlamıştır. Burada "bütünüyle daha önce yazılmış bir yapıta yazarın kendi izleksel anlamını vermesi" (Aktulum, 2007: 147) şeklinde tanımlanan "benöyküsel dönüşüm"den söz etmek mümkündür.

Kanlı isminin verilmesinde ise iki metin arasında benzerlik görülür. Uygurca metinde Oğuz Kağan düşmanlarından Çürçet Kağan'ı yener, büyük bir ganimet elde eder. Bu ganimeti taşımak mümkün olmayınca askerler arasında tecrübeli ve becerikli olan Barmaklığ Çosun Billig bir araba yapar. Ganimetler bu araba ile taşınır. Araba giderken 'Kanga! Kanga!' diye ses çıkardığı için Oğuz onlara 'Kangaluğ' adını verir (Bang ve Arat, 1988: 22). Reşideddin'de ise babasıyla uzun süren savaşlar sonunda kendisine yardım eden bir kavme 'Uygur' adını veren Oğuz, diğer bir kavme de düşmanları yağma edip ganimet alındığında hayvanlar bunları taşımak için yetişmediğinden arabayı buldukları için 'Kanglılar' adını verir (Togan, 1972: 20). Görüldüğü gibi her iki metinde de "Kanglı" ismi arabayı bulduklarından dolayı verilmiştir. Burada ana metnin alt metni taklit ettiği görülür ki buna "öykünme" denir. Öykünme metnin biçimini taklit etmeye dayanır. Yazar alt metnin benzerini yapmaya çalışır. Öykünme sadece bir biçem taklidi değildir. Biçem yanında "bir yapıtın kimi belirgin izleksel özellikleri de taklit"

(Aktulum, 2007: 139) edilerek alt metne öykünülür. Reşideddin de Kanglı isminin verilmesinde alt metne öykünmüştür.

Alt metinde bulunmayıp ana metinde yer alan bazı izlekler de görülür. Örneğin, Oğuz Kağan Gürk ve Başgurt seferine başlarken doksan bin ev ahali etrafında toplandığından bunlara ‘On tokuz ev’ denilir (Togan, 1972: 22). Oğuz’un Azerbaycan seferinde birçok şehir alınır. Oğuz orada bulunduğu sırada herkesin toplanıp birer etek toprak getirerek bulunduğu yerde bir tepe yapmalarını emreder. Getirilen taşlarla burada büyük bir tepe oluşur. Bu tepenin adına ‘Azerbaynân’ derler. ‘Azer’ Türkçe’de yüksek, ‘baynân’ zenginlerin, uluların yeri demektir, bu şekilde bu ülke meşhur olur (Togan, 1972: 30). Alt metinde bulunmayan bu olay örgülerinin ana metne sokulması “transmotivation” olarak tanımlanır. Burada da anlamsal dönüşüm yapılmıştır.

Reşideddin, alt metinde kısaca anlatılan Oğuz’un cihangirlik seferlerini “genişletme” yoluyla ana metinde uzun uzun anlatır. Uygurca destanda Oğuz düşmanlarını yenmek için hiçbir hileye başvurmazken Reşideddin’de hilelerin varlığı metne eklenen başka bir örgedir. Kılbarak’larla yapılan savaşlarda düşmana yenilen Oğuz’un ordusu, düşman kadınlarının yakışıklı olan Oğuz askerlerine gönül verip yardım etmeleriyle Kılbarak’ları yener (Togan, 1972: 24-26). Buna benzer şekilde Oğuz’un Frenk seferinde düşman memleketinden gelen topluluğa ordusunu alay alay üç defa göstermesiyle Frenkler Oğuz’un askerlerini olduğundan fazla sanırlar. Bu durum başka seferlerde de, Oğuz’un ordusunun büyüklüğü onların içlerine yer etmesi için yapılır. Düşman elçileri Oğuz’un ordusunun büyüklüğünü ve sayılarının çokluğunu padişahlarına anlatması sonucu padişahları, Oğuz’a itaat etmeyi kabul eder (Togan, 1972: 36-37). Uygurca metinde Oğuz bu tür savaş hilelerine başvurmayı aklından dahi geçirmez. Oğuz’un gergedanı öldürmesinde bile mertçe, hilesiz bir biçimde vahşi hayvanın karşısına çıktığı görülür. Bu anlamda Oğuz’un kişiliğinde ana metinde bir değişimin, dönüşümün varlığından söz edilebilir. Burada anlamsal dönüşümlerden “transvalorisation” yapılmıştır. Transvalorisation’da bir roman, şiir ya da destan kişisi bir metinden diğer metne aktarılırken niteliklerinde bir değişim görülür. Bu değişim olumlu ya da olumsuz yönde meydana gelebilir (Aktulum, 2007: 148). Oğuz Kağan’ın hile yapmayan kişilik niteliğinin yeni metinde zorda kalındığında hileye başvuracak bir niteliğe bürünmesi, üstün değerler dizgesi ile donatılmışken ana metinde alçaltıcı bir değerle donatılması olduğundan olumsuz bir nitelik değişimi olduğu söylenebilir.

Uygurca Oğuz Kağan Destanı’nda Oğuz’un aksakallı, kır saçlı ve tecrübeli bir nâzırı vardır. Adı Uluğ Türük’tür. Uluğ Türük bir gün rüyasında bir altın yay ile üç gümüş ok görür. Bu altın yay gün doğusundan gün batısına kadar ulaşmıştır, üç gümüş ok ise şimale doğru gidiyordu. Uluğ Türük, düşünü Oğuz’a anlatır. Oğuz Kağan rüya üzerine büyük oğulları olan

Gün, Ay ve Yıldız'ı doğu tarafına, küçük oğulları Gök, Dağ ve Deniz'i batı tarafına yollar. Büyük oğullar bir altın yay, küçük oğullar üç gümüş ok bulurlar (Bang ve Arat, 1988: 23-24). Kaplan'a göre Oğuz'un aksakallı, kır saçlı, uzun tecrübeli, anlayışlı, asil veziri Uluğ Türük'ün rüyasında gördüğü ok ve yay şekil ve mahiyet değiştirerek cihangirlik sembolü haline gelmiştir (Kaplan, 2004: 67). Reşideddin metninde de bilge ihtiyar motifine rastlanır. Reşideddin'in aksakallı ermişinin adı Yuşi Koca'dır. Oğuz ordusunda Oğuz'un emirlerini yerine getirmekten aciz, savaşması mümkün olmayan yaşlılar vardır. Oğuz bunların ordudan ayrılmasını ister. Bu ihtiyarlar arasında dirayetli, akıllı, görmüş geçirmiş ve dünyanın acı tatlı günlerine erişmiş Yuşi Koca adlı biri de vardır. Onun Kara Sülük adlı bir oğlu vardır. Yuşi Koca oğluna savaşta yardımının dokunacağını belirterek kendisini de götürmesini ister. Kara Sülük onu bir sandığa yerleştirerek beraberinde götürür. Oğuz'un seferlerinde susuz bir sahrada suyu nasıl bulacakları (Togan, 1972: 23), ordunun Karanlık ülkesine nasıl gidip geleceği (Togan, 1972: 26-27), hayli sarp ve dar olan Derbend'in nasıl geçilmesi gerektiği (Togan, 1972: 28), uzun süre Isfahan hisarını geçemeyen orduya verdiği taktikle hisarın nasıl alınacağı (Togan, 1972: 43) gibi pek çok müşkül durumda akıl verir. Ana metinde başka bir bilge daha vardır. Bu bilge kişi Irkıl Ata'dır. Destanda Oğuz'un ölümünden sonra Irkıl Ata, Oğuz'un altı oğlu ile bunların dörder çocuğuyla birlikte yirmi dört evladına lakap, damga ve ongunlarını verir (Togan, 1972: 50-53). Hem alt metinde hem de ana metinde bilge kişilerin varlığı alt metne öykünmenin sonucudur. İki metin arasında bir taklit ilişkisi kurulmuştur. Alt metindeki bilge ihtiyar motifi farklı bir isimle ama aynı işlev yüklenerek kopyalanmıştır. Oğuz'un müşküllerini halleden Dede Korkut'un üstlendiği görevi metinlerde Uluğ Türük, Yuşi Koca ve Irkıl Ata yerine getirmektedir. Uluğ Türük Türk destanlarında yer alan bilge şahsiyetlerin prototipi olarak görülebilir. Çobanoğlu, bu bilge insan tipini "bilge devlet adamı" olarak nitelendirir. Bu devlet adamları akıl ve akılcılığın kişileştirilmiş sembolü olarak görülebilir. Bunlar olağanüstü güçler taşıyan destan kahramanlarının kararlarını vermede danıştıkları bir oto kontrol sisteminin de başlıcalarıdır. Destan kahramanının toplumun bilgi ve görgü sahibi olan kişilerine karşı saygısının bir ifadesidir (Çobanoğlu, 2003: 106-107). Bu bilge kişiler destan kahramanının başdanışmanı mevkisinde bilgi ve görgüleriyle çevrelerinde daima saygı görürler.

Alt metinde bulunmayıp ana metinde bulunan diğer bir izlek de Oğuz'un Şam seferi oluşturur. Oğuz, Şam taraflarının fethine çıkarken bu yöre insanlarıyla savaşmaya istekli görünmez. Çünkü Hz. Âdem bu topraklarda uyumuştur. Böylece ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'e açık bir göndermede bulunulur (Togan, 1972: 39). Allah, Âdem'i çamurdan yarattıktan sonra tüm meleklerin ona secde etmelerini ister. Azazil (Şeytan) secde etmez, cennetten kovulur. Şeytan tarafından kandırılan Havva ile Âdem yasak meyveyi yemeleri üzerine yeryüzüne atılırlar. Âdem Hindistan'daki Serendip (Seylan) adasına indirilir (Pala, 1995: 18-

19). Alt metinde yer almayan bu izleğin ana metne alınmasında biçemsel dönüşüm yollarından “genişletme” yapılmıştır. Alt metinde bulunmayan Hz. Âdem ile ilgili izleğin ana metinde yer alması Reşideddin Oğuznamesi’nin İslami etki altında yazılmasından kaynaklanmaktadır. İslamiyetin ana destan metni üzerindeki tesirini Oğuz’un Hz. Âdem’in mezarının bulunduğu Dimeşk vilayetinde oğulları ve beylerine söylediği şu sözlerinde de görmek mümkündür: “Âdem topraktan yaratılmıştı ve sonunda toprak oldu. Biz de hepimiz toprak olacağız. İnsan ne kadar güçlü olursa olsun bunu unutmamalı ve iyilik yapmalı, kötülük değil” (Togan, 1972: 41). Oğuz’un bu sözleri bir İslam âliminin nasihatlerini andırmaktadır. Bu sözlerde Hz. Âdem’in topraktan yaratıldığını ifade eden birçok ayet anıştırılmıştır. Hicr sûresinin 26. ayeti şu şekildedir: “Andolsun ki biz insanı kuru bir çamurdan, şekil verilmiş cıvık bir balçıktan yarattık” (Elmalılı, 2011: 119). Bu ayetin yanı sıra Mü’minûn sûresinin 12, İsrâ sûresinin 61, A’raf sûresinin 12, Sâd sûresinin 76. ayetleri gibi daha birçok ayette Hz. Âdem’in çamurdan yaratıldığı belirtilir. Oğuz’un söylediği “Biz de hepimiz toprak olacağız” ifadeleri, “Bununla beraber şu da muhakkak ki; Biz onun üzerinde ne varsa hepsini kuru bir toprak yapmaktayız” (Elmalılı, 2011: 133) anlamındaki Kehf sûresinin 8. ayetini anıştırmaktadır. Anıştırma “Açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşünceyi uyarma biçimi” (Aktulum, 2007: 109)’dir. Anıştırmada söylenmesi gereken açıkça belirtilmez, yalnızca telkin edilir. Bir şey onu düşündüren başka bir şey aracılığıyla çağrıştırılır. Bir bakıma yapılan örtük bir göndermedir.

Uygurca destan metninde Oğuz’un aldıkları yerler daha belirsiz ve silikken Reşideddin Oğuznamesi’nde mekânların belirgin hale geldikleri, genişledikleri ve tarihi mekânlara uygun yerler oldukları görülür. Ana metinde Oğuz Azerbaycan, Anadolu, Mısır, Irak, İran gibi bilinen coğrafyalarda bulunan birçok vilayeti idaresi altına alır. Mekânların belirginleştirilmesi alt metnin epik destan türünde yazılmasına karşın ana metnin salname türünde yazılmış olmasıyla açıklanabilir. Coğrafi mekânlardaki genişleme ana metinde biçemsel dönüşümü meydana getirmiştir.

Oğuz’un ölümüne yakın büyük bir kurultay vermesi her iki metinde de karşımıza çıkar. Alt metinde seferden dönen Oğuz büyük bir kurultay toplar. Sağ tarafına kırk kulaç direk diktirir, üstüne bir altın tavuk, altına bir ak koyun bağlar. Sol yanına kırk kulaç direk diktirir, üstüne bir gümüş tavuk koyar, altına bir kara koyun bağlar. Sağ yanına Bozokları, sol yanına Üçokları oturtur (Bang ve Arat, 1988: 24-25). Kaplan iki direk dikme, altın ve gümüş tavuk ile ak ve kara koyunun Şamanizm’le alakalı olma ihtimalinden bahseder. Şamanizm’de göklere yükselmek esaslı bir yer tutar, bu yükseliş bir ağaç veya uçan kuş sembolü ile gösterilir. Direklerin ve tavukların, Oğuz Kağan’ın aldığı iki kadın ve onlardan doğan üçer oğul, onların

gelecekteki sülalesi ile ilgili bir zürriyet olması da muhtemeldir (Kaplan, 2004: 69). Reşideddin’de de Oğuz yaptığı seferlerden sonra büyük bir toy verir. Alt metne benzer biçimde Reşideddin’de de Oğuz’un ava giden altı oğlu altın bir yay ile üç altın ok bulurlar. Oğuz yayı üçe böler üç büyük oğluna verir, onlara Bozoklar; üç oku da üç küçük oğluna vererek onlara da Üçok adını verir. Yay verilen üç büyük oğulun yeri daha üstte ve ordunun sağ tarafında, kendilerine ok verilen üç küçük oğulun yeri daha altta olup ordunun sol kolunu teşkil eder (Togan, 1972: 48). Bu motifte de ana metnin alt metne öykündüğü görülür.

Oğuz’un ölümüyle biten Uygurca metinden farklı olarak Reşideddin Oğuznamesi’nde olaylar Oğuz’dan sonra da devam eder. Ana metinde Oğuz’dan sonra Kün Han babasının yerine geçer. Kün Han’ın ölümünden sonra sırayla başka Oğuz yabguları devleti idare eder. Oğuzlarda Kayı İnal Han zamanında Hz. Muhammed (s.a.v.) zuhur eder. Kayı İnal Han, yeni peygambere Dede Korkut’u elçi olarak gönderir ve Müslüman olur. Dede Korkut bu metinde de “akıllı, bilgili ve keramet sahibi” bir insan olarak karşımıza çıkar. Bayat boyundan olan Korkut, Tuman Han’a da isim verir (Togan, 1972: 55). Korkut burada da çıkan müşkülleri kolayca halleder. Ana metinde Hz. Muhammed (s.a.v.) ile Dede Korkut’a açık “gönderge”lerde bulunulur. Ana metinde ayrıca “genişletme” yapılmıştır. Reşideddin konuyu yetersiz bulmuş, Oğuz’un oğullarının ve soyunun seferlerini metnine ekleyerek metnini yeni izleklerle zenginleştirmiştir. İzleksel yönden genişleme biçimsel yayılımı da beraberinde getirmiştir. Bu tür genişletmeyi Genette “genleştirme” (Aktulum, 2011: 434) olarak adlandırır. İzleksel ve biçimsel genişlemeler metinde ayrıntıları, betimlemeleri, bölümleri ve kişilerin sayılarını arttırmıştır.

Reşideddin Oğuznamesi’nde masal motiflerine de rastlanır. Yavguy Han hükümdarlık devrinde bütün hayvanları yakalar, dillerini keserek bir kutuya koyar. Bir oğlu olunca hayvan dillerini öğrenmesi için ona vermelerini vasiyet eder. Bu kutu tesadüfen Tuman Han doğunca bulunur. İçindekilerin hepsi yıkanarak Tuman Han’a verilir. Bu yüzden Tuman Han bütün hayvanların dilini bilir (Togan, 1972: 56). Kori Tekin ile babası Buğra Han arasında geçen hikâyede de masalımsı unsurlara rastlanır. Bu hikâyede üvey annenin üvey oğluna âşık olması, üvey oğulun ona yüz vermemesi üzerine üvey annenin ona iftira atması, babanın oğlunu cezalandırması, sonunda hakikatin ortaya çıkması anlatılır. Hikâyede Buğra Han’ın üç oğlu vardır. Anneleri Banu ölünce Buğra Han çok üzülür. Sonunda Erkünce adlı bir bey kızı ile evlendirilir. Ancak bu kız Buğra Han’ın oğlu Kori Tekin’e aşkını ilan eder. Kori Tekin buna sinirlenir, kadını ertesi günü cezalandıracağını söyler. Fakat kadın çabuk davranıp, Kori Tekin’in kendisine saldırdığını söyler. Şahitlerin ifadeleri birbirini tutmaz. Buğra Han oğlunun gözlerine mil çektirir ve onu suçluları meydana çıkaran bir ejderhanın yanına gönderir. Günahsız ise gözleri açılacak, suçlu ise ejderha tarafından öldürülecektir. Yüksek bir dağın

eteğinde üç büyük ağaç, bu ağaçların her birinin altında mavi renkli ikişer ejderha vardır. Ejderhalardan birinin önüne atılan Kori Tekin'e ejderha tertemiz ve suçsuz olduğunu söyler. Kori Tekin'in suçsuzluğunun anlaşılması üzerine iftira eden kadın işkence ile öldürülür (Togan, 1972: 66-67). Epik destan özelliklerinin açık bir şekilde görüldüğü alt metin, yeniden yazılan metinde türsel yönden dönüşüme uğramış, destan kahramanı da masal kahramanına evrilmiştir. Epik destan türünde görülmeyen bu tür masal motiflerine yeni metinde rastlanması yaşanan toplumdaki sosyal-kültürel değişim ve dönüşümlerin neticesi olarak görülmelidir. Atlı-göçebe toplumun destan kahramanı, tarım ve hayvancılıkla uğraşan, toprağa yerleşen, tembelleşen, hayatını tabiat şartlarının idaresine bırakan toplumda masal kahramanına dönüşür. Destan kahramanlarındaki bu dönüşüm kişilerin değerler dizgesinde bir dönüşüm, değişim oluşturduğu için "transvalorisation" meydana getirmiştir.

Yukarıdaki metinlerarası ilişkilerin yanı sıra ana metinde "Dile düşen iş ziyân olmuştur" (Togan, 1972: 65) gibi "klişe" örneği ile Sâd sûresi 26. ayeti "Ey Davud, seni bu yeryüzünde kendime halife yaptım" (Togan, 1972: 77; Elmalılı, 2011: 211) "açık alıntı" olarak alınmıştır. Reşideddin bunun bir ayet olduğunu açıkça belirtir.

Sonuç:

Reşideddin Oğuznamesi Uygurca Oğuz Kağan Destanı'nın ciddi düzende yapılan dönüşümüdür. Açık ve gizli alıntı, gönderge, öykünme, anıştırma, metinlerin ciddi anlamda dönüşümü gibi metinlerarasılığın birçok unsurunun ana metinde yer aldığı görülmüştür. Kahramanlar, adları ve olaylarda üstlendikleri işlevsel özellikleri farklı bir biçimde ana metne taşınmıştır. Ana metnin yazarı halk tarafından çok iyi bilinen bir konuyu almış, bunu genişleterek yeni bir yapıt oluşturmuştur. Olayların gelişimi ve birbirini takip edişinde iki metin arasında bazı benzerlikler görülmesine rağmen ana metinde yapılan birtakım eklemelerle birbirinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Ana metin hem Oğuz Kağan'ın doğumundan önce hem de ölümünden sonra yapılan genişletmelerle, metne eklenen masalımsı izleklerle alt metinden uzaklaşmış, ciddi anlamda bir dönüşüme uğramıştır. Bu dönüştürüm şekli alt metinde anlatım biçimi yönünden de bir aykırılık oluşturmuştur. Uygurca destanın epik anlatım üslûbu ana metinde korunmamış, salname türünün niteliklerine uygun bir hale getirilmiştir. Alt metinde bulunan şiirsel söyleyişler yeni metinde görülmemektedir. Bu bakımdan ana metin alt metinden söyleyiş özelliği bakımından farklılaşmıştır. Alt metinde yer alan amacın kısa yoldan ve en güzel biçimde ifade edilmesi ana metinde yerini uzun tasvirlerle bırakmıştır. Reşideddin sadece Uygurca metinden alıntılar yapmamış, kendi dönemine kadar anlatılan sözlü ve yazılı kaynaklardan da yararlanarak metnine yeni izlekler eklemiştir. Metinde bulunan kahramanlar, olayların geçtiği mekânlar, olay örgüsü, söyleyiş özellikleri bakımından ana metin alt metnin

ciddi anlamda dönüştürülmüş, yeniden yazılmış biçimdir. Ciddi anlamda dönüştürülen veya yeniden yazılan birçok metinde olduğu gibi Reşideddin Oğuznamesi'nde de alt metnin kahramanlarının adlarının yanı sıra metinde üstlendikleri rollerin de ana metinde dönüştürüldüğü görülmektedir. Alt metin ana metne aktarılırken yeni metinde çeşitli biçimsel ve anlamsal dönüşümler yapılmıştır. Bu anlamda Reşideddin'in metninde anlamsal yönden yaptığı en büyük dönüşüm epik destanda bulunan Şamanist-Eski Türk inanç sistemine ait unsurların yerine İslami ideolojiyi koymasıştır. Sonuç olarak, Doktor Reşideddin Oğuznamesi, alt metne yönelik yapılan biçimsel (düzyazılaştırma, indirgeme, genişletme) ve anlamsal (öyküsel dönüşüm, edimsel dönüşüm, transmotivation, transvalorisation) dönüşümlerle Uygurca harfli Oğuz Kağan Destanı'nın ana metinlerin ciddi düzende yapılan dönüşümüdür. Bu bakımdan ele alınan iki anlatı metinlerarası ilişkilere ait birçok unsuru barındırmaktadır. Ana metinde daha önce kaleme alınmış veya sözlü olarak anlatılmış olan alt metnin izleri bulunmaktadır. Yeni metin eski metinden izler taşımaktadır.

Kaynaklar:

- ADIGÜZEL, S. (2009). *Modern Azerbaycan Edebiyatında Dede Korkut (Metinlerarası Çözümlemeler)*. Ankara: Fenomen Yayınları.
- AKBULUT, G. (2009). Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Dünün Ferdâ'sından Günün Ferdâ'sına Bir Bakış. *Turkish Studies*, 4 (1-I), 735-759.
- AKTAŞ, S. (2011). *Bir Yeni Roman Uyarlaması Olan "Saatler" Filminde Metinlerarasılık ve Göstergeler Arasılık*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKTULUM, K. (2004). *Parçalılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Öteki Yayınevi.
- AKTULUM, K. (2007). *Metinlerarası İlişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- AKYILDIZ, H. B. (2010). Tanpınar'ın Romanlarında Metinlerarası İlişkiler. *Turkish Studies*, 5/3, 715-727.
- BANG, W; R. Rahmeti Arat (1936). *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul.
- BARS, M. E. (2008). Oğuz Kağan Destanı Üzerine Yapılan Çalışmalar, *Turkish Studies*, 3/4, 224-240.
- BARS, M. E. (2012). Oğuz Kağan Destanı'nda Büyülü Gerçekçilik. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5/ 6, 27-38.
- BAYAT, F. (2006). *Oğuz Destan Dünyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- BAYAT, F. (2007a). *Türk Mitolojik Sistemi 1*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT, F. (2007b). *Türk Mitolojik Sistemi 2*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- EKİZ, T. (2007). Alımlama Estetiği mi Metinlerarasılık mı? *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 47/2, 119-127.
- ERCİLASUN, A. B. (2002). Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Düşünceler. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları (Haz. Saim SAKAOĞLU -Ali Duymaz)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 113-114.
- ERGİN, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNAN, A. (1998). *Makaleler ve İncelemeler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAPLAN, M. (2004). Oğuz Kağan Destanı ile Dede Korkut Kitabında Eşya ve Âletler. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 64-84.
- KAPLAN, M. (2004). Türk Destanında Alp Tipi. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 13-21.
- KAPLAN, M. (2005). Oğuz Kağan-Oğuz Han Destanı. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 11-25.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (2004). *Türk Edebiyat Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- PALA, İ. (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- TOGAN, Z. V. (1972). *Oğuz Destanı*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- TÜRKDOĞAN, M. (2007). Rasim Özdenören'in "Kuyu" Öyküsünde Metinlerarası İlişkiler. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 35, 167-189.
- UYANIK, G. (2011). *Peter Stamm'in Agnes Adlı Romanında Üstkurmaca ve Metinlerarası İlişkiler*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- YAZIR, E. M. H. (2011). *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali*. (Sadeleştiren: Mustafa Kasadar). İstanbul: Ravza Yayınları.